

DESPRE CLASELE AGRICOLE ÎN MOLDOVA

I.

Entru a ne da sama de trecutul unui popor nu ne ajunge să cunoaştem în mod amănunţit istoria sa politică şi militară, adică: schimbările de domnii şi de dinastii, revoluţiunile, războaiele, spururile şi scăderile de teritoriu. Mai trebuie să fim în stare să ne facem o idee exactă despre instituţiunile sale, despre naşterea şi dezvoltarea lor.

Deşi aceste două ramuri ale istoriei sunt destul de strîns legate una de alta, şi deşi cunoştinţa instituţiunilor politice a unui popor uşurează mult înţelegerea unor evenimente politice, totuşi istoria instituţiunilor a rămas înapoia istoriei politice al cărei studiu este mai interesant şi mai uşor.

La popoarele din apusul Europei studiul acestor două ramuri, deşi nu este respândit într'un mod egal, este cel puţin mai tot atât de înaintat şi nu mai lasă mult de dorit nici pentru una nici pentru alta.

La noi însă, dacă alcătuirea şi respândirea istoriei politice a neamului a făcut progrese incontestabile, mai ales în anii din urmă, nu este mai puţin adevărat că studiul instituţiunilor trecutului nostru a fost lăsat într'o părăsire aproape desăvârşită.

Această neglijenţă 'şi poate găsi explicaţiunea în două cauze:

1. Depărtarea noastră subită şi completă de la toate obiceiurile şi instituţiunile vechi, şi crearea unui sistem întreg de aşezăminte noi şi fără trecut în ţară, au făcut să dispară orice interes practic de la studiul acestor obiceiuri lepădate.

2. Greutăţile cari întîmpină acest studiu la noi unde nu există absolut nici o lucrare anterioară, unde vechile archive de Stat au fost aproape distruse şi unde totul trebuie extras bucăţică cu bucăţică din nişte documente împrăştiate prin toate unghiurile ţerei şi scrise în mare parte într'o limbă străină, necunoscută la noi şi pe care nu avem ocazie a o studia.

Nu trebuie prin urmare să ne mirăm dar că vedem predominant ideile cele mai greşite şi neştiinţa cea mai mare când este vorba de aşezămintele noastre din trecut.

Questiunea regimului proprietăţii funciare din vechime şi a claselor agricole este cu bună seamă una din cele mai interesante într'o ţară agricolă ca a noastră, şi mai ales în momentul de faţă când suntem în ajunul unor măsuri menite a completa reforma de la 1864.

Asupra acestei questiuni. dacă facem abstracţie de câteva broşuri cu conţinut mai mult sau mai puţin fantastic, suntem reduşi la cele câteva pagini ale lui Nicolae Bălcescu: «Despre starea socială a muncitorilor plugari în Principatele Române în diferite timpuri» publicate la 1846 în «Magazinul istoric pentru Dacia».

Acest articol, publicat în ajunul mişcării de la 1848, a fost scris sub influenţa curentului politic de atunci şi a dorinţei generoase de a face din clăcaşul român proprietarul solului pe care îl muncise timp de atâtea generaţiuni.

Opiniunile susţinute de Bălcescu n'au fost combătute atunci, căci eram departe de a poseda materialul de documente publicat şi adunat în urmă şi fiind că acele păreri erau de prea mare folos pentru realizarea dorin-

țelor tuturor acelora care se îndeletniceau cu studiul istoriei Românilor.

Astăzi însă, când împrumutarea clăcașilor este un fapt îndeplinit, și când documentele nimicind teoria lui Bălcescu sunt în mâna oricărui Român, care urmează discuțiunile istorice privitoare la noi, este lucru de mirare că această teorie nu este cu desăvârșire refutată.

Ne propunem în studiul de față să dovedim cât este de greșită teoria lui Bălcescu față cu documentele cunoscute până acum și a arăta pe scurt care sunt consecvențele logice ce credem că se pot trage din ele.

*

Bălcescu mai atâtă protestează în contra ideii că descălecătorii Principatelor ar fi fost niște cuceritori care ar fi cuprins aceste țări și le-ar fi populat găsindu-le pustii; el repudiază mai ales idea că tot pământul ar fi fost proprietate a Statului și că împărțirea lui în proprietăți private ar fi urmat prin voința și dăruirea Stăpânitorului.

Găsește adevărată părerea Obșteștei Adu-dării a Moldovei de la 1817, care, chemată fiind a dezlega această întrebare, ar fi dovedit prin *citații de istorici* și acte ale Domnilor că Moldova era locuită la venirea lui Dragoș, *că pământul era împărțit în proprietăți private* și că locurile Domnești erau numai locurile din pustiu, adică cele ce nu se stăpâneau de nimeni din nepomenit veac, braniștele Domnești și locurile târgurilor.

(Magazin istoric pentru Dacia Vol. II pag. 234).

Că nevenind ca cuceritori, căci nu aveau putere de a cuceri, n'au putut robi și deposea un popor întreg, ci din potrivă au trebuit să respecte obiceiurile lui și că prin urmare feudalitatea nu s'a putut introduce în țară cu acei domni.

Munții erau mai populați și tot locuitorul a trebuit să'și aibă moșia sa, și drept dovadă spune că acum încă cei mai mulți moșneni se află la munți. Că câmpia rămăsese pustie pe seama Statului și că din aceste locuri Domnia făcea dani.

Că stăpânul pământului făcu trei părți din domeniul său; din care două le împărți în părți mici pe la coloniștii ce-î adusesese din țara de sus și din țări vecine, și cealaltă parte o cultivă prin ajutorul clăcei, adică a

unui număr de zile de lucru, ce-î făceau acei coloniști.

Că stăpânii acestor moși, cu încetul abuzând de puterea lor, exploatară pe acei coloniști, și chiar le răpiră libertatea făcându-î robi ai pământului.

La început însă, fură puțină la număr acei nenorociți, cea mai mare parte a populațiunii fiind răzași sau moșneni. Curând însă desposedarea acestora începu a se face, numărul lor a se împușina din zi în zi și moșnicărele lor a se concentra în proprietăți mari.

Proprietarii cei mari dobândeau de la stăpânitorii dreptul de scutire de dăjdi pentru satele lor și toată greutatea Statului rămânând numai pe moșneni, mulți dintr'aceștia spre a scăpa de tirania guvernului și spre a se bucura de scutirea dăjdiilor și de protecția unui stăpân puternic, preferară a se vinde ei cu moșiile lor cu un preț prea ușure; alții fură împinși acolo prin silă.

Miha Bravul fu primul Domn care legiui prin un așezământ ca fie-care țeran pe a cui moșie s'a afla să rămâie Român vecinic.

Nu mai analizăm articolul mai departe căci el nu mai tratează questiuinea de care ne ocupăm ci istorisește dezrobirea vecinilor și înființarea așezămintelor de clacă care au înlocuit-o.

Să vedem acum cum se potrivește alegațiunile lui Bălcescu cu documentele.

*

Din documentele cunoscute până azi rezultă că Domni hărăzeau sau întăreau hărăzirii anterioare sau mutațiunii de proprietăți teritoriale. Obiectul daniei sau a întăririi este tot-d'auna specificat cu multă îngrijire, el este une-oră un loc din pustiu pentru a'și înființa un sat, un loc de siliște sau o siliște, un iaz sau loc de iaz, o prisacă sau un loc de prisacă, o poiană, o moară sau un loc de moară, însă în marea majoritate a cazurilor un sat (село), cu tot hotarul și cu tot venitul. Cel mai vechi document, relativ la o posesiune teritorială, care-l posedăm, este uricul lui Iuga Vodă dat în Bêrlad la 3 Iunie 1374 (6882), prin care dăruiește lui Iacșa Litavor, din satele domnești, un sat pe Zubrauț⁽¹⁾.

¹⁾ B. P. Hasdeu, *Istoria critică a Românilor*, Ed. II, pag. 89.

Celălalt hrisov al lui Iuga Vodă, fără loc nici dată, vorbește de un *loc* pe Jijia.⁽¹⁾

Din două urice rămase de la Roman Vodă, prin cel d'ântei, dat în Roman la 30 Martie 1392 (6900), Domnul hărăzește lui Ianoș Vi-teazul trei *sate* pe Siret⁽²⁾ iar prin cel d'al doilea dat în Suceava la 18 Novembre 1391 (6900) hărăzește lui Todor și fraților săi Dumitru, Petru, Mihail și Jurj fii lui Dragomir cel alb *satul* Vicșaniî pe Suceava.⁽³⁾

De la Alexandru cel bun încoace avem numeroase documente care pe lângă *sate* enumerează ca posesiuni teritoriale dăruite sau întărite siliștii, locuri de siliștii, pustietăți, poieni prisăci etc. Aceasta este o dovadă că cuvântul *sat* nu însemnează orî-ce soi de posesiune teritorială, ci are o semnificațiune specială.

În următoarele trei urice vedem mai multe specii de proprietăți teritoriale enumerate și chiar în cele două d'ântei vedem că Domnul dă un loc pustiu ca acolo să se facă *sat*.

Suceava 5 April 1445 (6953). Ștefan Vv. întărește cumpărătura făcută de Mihail Logofetul de la Costea Andronicovicî a siliștei numită Stănijești, și mai dă lui Mihail Logofetul și fratelui său Duma *satul* la Brazet unde este Ciunca Stan și unde a fost Ciunca Jurja și mănăstirea lui Ciunca Stan și un loc din pustiu lângă granița leșască, anume siliștea Gavrilovca ca să-și facă *sat*.⁽⁴⁾

La 26 Ianuar 1453 (6961). Alexandru Vv. hărăzește mănăstirei Pobrata pe lângă altele: o *poiană*, o *pustietate* pe Neamțul cel mare, altă *pustietate* ca să-și facă *heleșteu* și *loc de varatic* și să-și așeze un *sat* descriindu-i hotarul, 2 mori și 2 locuri de mori.⁽⁵⁾

Suceava 9 Iuliu 1466 (6974). Ștefan cel mare, pentru mântuirea sufletească a neamului său, întărește mănăstirei Pobrata între altele toată dijma domnească din satele mănăstirești, un loc, o prisacă, și loc de 2 pescării, un Tatar al Curței domnești de la Neamțu, scuteală deplină pentru prisaca mănăstirei de la Botna.⁽⁶⁾

1) M. Cogălniceanu, *Archiva Românească*, Ed. II, Vol. I, pag. 14.

2) Hasdău, *Archiva Istorică*, I 1, pag. 8.

3) Wickenhauser, *Molda*, Tom. I, fasc. 2, pag. 100.

4) Ulianitzki, Материалы для ист. Влиныхъ отношеній Россіи Польши, Молдавіи, Валахін и Турци, pag. 66, No. 60.

5) Hasdău, *Archiva*, I. 1. pag. 102.

6) Ibid. Ibid. I. 1. pag. 114.

Constatăm deci că Domni deosebeau cu îngrijire diferitele specii de posesiuni teritoriale ce donau sau întăreau și că cuvântul *sat* avea o accepțiune proprie și însemna o specie particulară de posesiune teritorială.

De vreme ce în cele mai multe cazuri *satul* este obiectul daniei sau a întăriturii, credem necesar să lămurim bine înțelesul cuvântului *sat* (село) din documente.

Noi susținem că cuvântul *sat* din urice are același înțeles care 'l are acest cuvânt și astăzi: că însemnează o *adunare de case la țară locuite de țărani*, adică de oameni agricultori sau păstori.

Dovadă că *sat* vroea să zică și atunci o adunare de case, o găsim în următorul uric: Suceava 4 Mai 1443 (6951), Ștefan Vv. întărește lui Mihul scriitorul cumpărătura sa de la Andreico și de la fratele său Luca, jumătate de *sat* anume Bălănești, partea ce este între pîrîu și Tutova și *cu toate casele ce sunt pe acel mal al pîrîului* și cu jumătate din hotarul ce atîrnă de Bălănești.⁽¹⁾

Deși cu greu s'ar putea imagina niște case nelocuite putem dovedi cu prisosință că satele aveau locuitori, citând numeroasele urice prin care Domni scuteau de biruri și de angării pe oamenii locuind în unele sate.

Am putea cita în această privință un șir de urice cunoscute. Ne vom mărgini la citirea următorului uric:

Tîrgul de Jos 1458 (6966) August 31, Ștefan cel mare hărăzește mănăstirei de la Moldavița niște Țigani, și dă scuteală *satului* Borhinești a mănăstirei să nu âmble într'ensul nici globnici, nici ilișari, să nu dea nici podvoadă nici posad, nici să muncească la morile domnești, nici vin să nu ducă, nici desetină de stupi sau de porci să dea, nici la oraș la Suceava să nu lucreze, și *oamenii* din acel *sat* să nu meargă la oaste decât când însuș Domnul va merge la oaste.⁽²⁾ . . Prin urmare *sat* vroea să zică atunci ca și astăzi o adunare de case la țară, locuite de țărani agricultori sau păstori, cari se hrăneau pe *hotarul* aceluia *sat*.

Însă, dacă Domnul dăruia acel *sat* cu tot hotarul, sau întărea posesiunea aceluia *sat* cu tot hotarul, unei a treia persoane, este evident că acei țărani nu puteau fi proprietari pe pământurile pe cari se hrăneau.

1) Ulianitzki, Op. citat, pag. 61. No. 55.

2) Ibid. Ibid. pag. 95. No. 84.

De vreme ce găsim asemenea hărăziri sau întărituri de sate din toate ungherile Moldovei, atât din Țara de sus cât și din Țara de jos, de la munte și de peste Prut, suntem siliți să admitem existența pe toată întinderea Moldovei în veacurile al XIV-lea și al XV-lea a unei numeroase clase de muncitori agricoli care nu erau proprietari pe pământurile ce cultivau. Mai suntem siliți a constata existența proprietății mari la începutul Domniei moldovene.

Naște acum întrebarea: care era condițiunea acestor țărani stabiliți pe moșiele marilor proprietari?

*

Este un fapt recunoscut că Romanii, de câte ori cucereau o țară, să grăbea a face un cadastru. Vechii proprietari conservau numai parte din proprietățile lor, cealaltă parte precum și locurile pustii erau luate în posesiune de fiscul roman. Locuitorii a căror drepturi de proprietate nu erau recunoscute erau «glebae adscripti». În unele țări, ca spre exemplu în Gallia, unde proprietăți mari au existat înainte de cucerirea romană, parte din popor a fost «glebae adscripti» pe moșiele particularilor, alții pe pământurile luate în stăpânire de fisc.⁽¹⁾

Condițiunea acestor «adscriptices» sau coloni este destul de bine lămurită prin toate codicele romane și este admis că instituțiunea colonatului era foarte veche la Romani. Coloni formau în Italia sub regimul imperial o mare parte din populațiunea agricolă. Ei se numeau între dânsii «consortes» și partea de pământ a unui colon se numea «sors». Tot «sors» se numea și porțiunea de pământ a colonilor militari din numeroasele coloni de veterani ce au fost stabilite de Romani în toate părțile Imperiului. În aceste coloni, corpul, legiunea sau cohorta, era proprietarul solului și veteranul era uzufructuarul.⁽²⁾

În Gallia erau proprietăți mari cari în parte cel puțin au fost recunoscute de Romani; este însă puțin probabil că asemenea proprietăți să fi existat în Dacia, și dacă ar fi existat este mai puțin probabil că Romanii

le-ar fi respectat. Războiul în contra Dacilor a fost un războiu de exterminare și este de crezut că țara întreagă a fost considerată ca proprietate a fiscului și că mulțimea de coloni adusă de Trajan din toată lumea romană a fost stabilită împreună cu rămășițele Dacilor pe pământul fiscului imperial sub regimul colonatului. Ar fi lucru de mirat ca soarta lor să fi fost mai fericită decât cea a colonilor militari. E posibil ca în urmă să se fi format proprietăți mari și în Dacia, prin cumpărări de la fisc precum se obișnuia în alte provincii, însă cu bună seamă, când Aurelian a retras legiunile acestor proprietari s'or fi grăbit a trece și ei Dunărea cu tot ce era mai avut în provincie și că în Dacia a putut să rămâie numai populațiunea săracă: coloni.

Mai este iar un fapt recunoscut că Barbarii, după ce cuprindeau vr'o provincie romană, puneau stăpânire nu numai pe pământurile fiscului, ci și pe parte din pământul fie-cărui proprietar. Din tot pământul cât ș'il atribuisse, o cătime însemnată era rezervată pe seama Regelui, iar restul era împărțit. Din partea rezervată Regelui, el conferea *beneficiu* sau se păstra pentru noi împărțiri. Când o comunitate priimea un teritoriu, el era împărțit cu funia în părți egale și loturile erau trase la sorți. Aceste loturi (sortes barbaricae) formau o proprietate ereditară însă ele cuprindeau obicnuit numai o casă cu grădina ei. Restul teritoriului era rezervat comunei și cuprindea locurile de arătură, de fânaș, de imaș și pădurile a căror întrebuințare era comună și administrată de sfatul membrilor comunității.⁽¹⁾

Barbarii mai dobândeau pământuri afară din teritoriul comunal fie prin cumpărături, fie prin dani, fie prin alt titlu. Aceste pământuri erau cultivate și ținute în uzufruct contra unui tribut sau cens de coloni și servii cari se găseau pe ele, și sunt cunoscute sub numele de «Terrae in servitio». Iată ce zice Guizot despre aceste pământuri: «Tous les monuments attestent l'existence de terres tributaires. Il ne faut pas entendre par là des terres qui payent un impôt public, mais des terres assujetties envers un supérieur à une redevance, à un tribut ou à un cens, et dont celui qui les cultive

1) Daresté de la Chavanne, *Histoire des classes Agricoles en France*, pag. 52.

2) Ibid. ibid. pag. 70.

1) Daresté de la Chavanne. Op. cit. pag. 86.

ne possède point la pleine et entière propriété.(1)

Este constatat că în Franța o mare parte din moșiile mari a proprietarilor Gallo-Romani au trecut prin cumpărare sau spoliare în mâinile regilor barbari și a șefilor subalterni fără ca condițiunea cultivatorilor stabiliți pe acele moși să fi fost modificată.(2) Vrea să zică că colonatul roman departe de a dispărea din Franța o dată cu căderea Imperiului, a continuat a exista și a dat naștere în evul mediu diferitelor clase de *main-mortables*. Acești «*main-mortables*» ca și coloniile, de și restrânși în libertatea lor până la un punct oareșcare nu erau toți servi. Ei, servii și clasa celor numiți «*tenanciers libres*» formau masa muncitorilor agricoli. Țineau în uzufruct pământuri de a proprietarilor mari pentru cari plăteau arare ori o dare bănească iar în marea majoritate a cazurilor o dare în produse și erau obligați la servicii manuale determinate către proprietari sau beneficiari. Acest uzufruct se numea «*ținere censivă*» (tenure censive) și să deosibe de *ținerea feodală* prin faptul că această din urmă era obligată numai la serviciul militar.

Ne este cu neputință de a determina soarta rămășițelor coloniilor Trajane sub dominațiunea Goșilor, a Hunilor, a Gepizilor și a Avarilor; suntem reduși la simple ipoteze din care cea mai acreditată este că Români au căutat în regiunile cele mai inaccesibile a munților un refugiu în contra urgiei năvălitorilor.

Deși nu suntem mai luminați despre periodul următor, adică despre venirea Slavilor și a relațiilor lor cu Români, ipotezele cari le putem forma în astă privință sunt mult mai puțin hazardate.

Este știut că la Slavii era un principiu al dreptului lor tradițional că pământul să nu fie proprietate particulară și că posesorul să cadă să aibă numai uzufructul.(3)

Micile State Slavo-Române găsite de Ungurii la venirea lor în Transilvania se născuse din contopirea elementelor Slave și Române.

1) Guizot, *Essais sur l'histoire de France*. Acest pasagi este citat de D-I Hasdău în analiza ce face asupra hrisovului lui Ștefan Dușan în *Archiva III*, pag. 173.

2) Dareste de la Chavanne, Op. cit. pag. 90.

3) Pic, *Zür Rumänisch-Ungarischen Streitfrage*, pag. 245.

De vreme ce la Slavii era un principiu tradițional ca pământul să nu fie proprietate particulară și la Români, urmașii vechilor coloni romani, proprietatea privată a solului n'a putut să se formeze în timpul năvălirilor anterioare venirei Slavilor, este foarte natural că în stătuțele rudimentare formate de aceste două elemente, proprietatea privată a solului să nu fi existat.

Proprietatea particulară a solului neexistând nici în tradițiunile române nici în cele slave, nu știm de unde s'ar fi putut introduce. Conchidem prin urmare că Români în Ardeal înainte de venirea Ungurilor erau stabiliți în calitate de uzufructuari pe solul ce cultivau și care era considerat ca proprietate a Suveranului.

Această ipoteză este confirmată de documentele ungare din secolele al XIII-lea și al XIV-lea, care ne arată pe Români stabiliți pe proprietățile fiscului în calitate de censitari sau uzufructuari și trăind sub un regim propriu al lor și foarte vechiu, de vreme ce este denumit în documentele Regilor ungurești: «*antiqua et laudabilis consuetudo Valahorum*»,⁽¹⁾ *mos Valachorum, jus vlachicum*».

Este bine constatat prin acele documente că Români trăiau în sate (în villis) sub ascultarea unor magistrați ereditari numiți knezi și că fie-care avea uzufructul unei porțiuni de pământ numită *sesiune*. Obligațiunile lor erau de trei categorii: către Stat, către proprietarul solului și către kneaz. Statului îi plăteau impozitul: așa numita *quingagesima* din oi, care era un impozit special al Românilor. Stăpânului teritorial îi făceau servicii în natură (reparări la castel, transporturi de lemne și de proviziuni și altele), iar kneazului erau ținuuți să-i muncească câte-va zile pe an și să-i dea mici contribuțiuni în natură. Kneazul se folosea de pământul rămas peste sesiunile sătenilor și dreptul de a avea el singur crîsmă și moară. El era ținut să strîngă birul din care o parte oare-care îi era lăsată lui și fiind judecător peste sat o a treia parte din gloabe îi aparțineau.(2) Mai era dator în timp de războiu să urmeze bandiera caste-

1) Pic, *Über die Abstammung der Rumänen*, pag. 148. Nota. 30. Këmeny, *Knezen und Knezate in Megy. Sieb.* 1846, II. 315.

2) Vezi în ce privește Români din Ardeal: *Teoria lui Rössler de Xenopol, Die Rumänen und ihre Ansprüche* de P. Hunfalvy, *Die Abstammung der Rumänen* de Pic, în care questiunea este tratată pe larg.

lului călare și bine armat, une-orî singur, une-orî însoțit de unul sau doi tovarăși.

Domeniul feudal nu cuprindea numai veniturile directe: renta solului, veniturile morilor, a crîșmelor și ale altor monopoluri și serviciile manuale (corvées) a supușilor, obicînit mai cuprindea pe lângă aceste numite *directa* (la directe) și *justiția*⁽¹⁾ (la justice).

Justiția era dreptul ce-l avea proprietarul feodului de a fi judecător pe teritoriul său.

Competința sa judecătorească nu era tot-d'una aceeași, une-orî era aproape fără restricțiune, însă aceasta era excepțiune și obicînit era restrînsă și limitată.

Dacă comparăm regimul sub care trăiau Români din Ardeal în evul-mediu cu feudalitatea din Apusul Europei vedem că modul ținerii pămîntului de către sătenii români era o ținare censivă sau un uzufruct, iar knezatul nu era alt-ceva decât o justiție ereditară cu puține venituri directe, proprietarul pămîntului fiind Regele, fiscul, un Nobil sau o comunitate religioasă.

Găsim pe Români trăind sub acest regim nu numai în Ungaria: coloniile lor în Galiția erau asemenea organizate și administrate după dreptul român (na prawie woloskiem⁽²⁾).

Existența unei populațiuni stătătoare în Moldova înainte de descălicare nu se mai pune astăzi în îndoială. Această populațiune avea orașele ei și forma chiar Stătulețe rudimentare ca knezatele Bolochovene din Nordul Bessarabiei actuale și principatul Bêrladean, vasal al Principilor de Halici unde domnea la 1134 Ivanko Rostislavici.

Găsim o puternică dovadă despre existența unei populațiuni stabilite în Moldova înainte de descălicare în rostirea vechilor urice. În toate uricele lui Alexandru cel Bun în care Domnul nu descrie hotarul satului hărăzit sau întărit, el zice: iar hotarul acelui sat să fiă pe vechiul hotar, unde din veci s'au locuit: (Куда из века оживали).⁽³⁾ Într'un document de la 1407⁽⁴⁾ găsim chiar expresiunea ДВА СЕЛА СО ВСЕМИ СВОИМИ СТАРЫМИ ХОТАРАМИ КАКЪ ИЗЪ ВѢКА ВЕЧНОГО, adică două sate cu toate

hotarele lor cele vechi ca din veacul veciei.

Expresiunea obicînită însă este: КЪДА ИЗЪ ВѢКА ОЖИВАЛИ, «unde din veci s'au locuit» și Academia română posedă un uric de la Alexandru cel Bun din 28 Ian. 6917 (1409) prin care hărăzește lui Jurjea Ungureanu mai multe sate: cu vechile lor hotare unde din veci s'au locuit.

Este admis astăzi că descălecarea lui Dragoș nu a putut avea loc înainte de anul 1343 și prin urmare de la descălecarea până 1407 avem un interval de 64 ani maximum. Nu poate încăpea îndoială că la 1407 trăiau încă mulți oameni cari în tinerețele lor văzuse pe Dragoș și faptul descălecării trebuia să fie încă în mintea tuturor. Expresiunile *din veci* și *din veacul veciei* nu se pot aplica decât la o epocă foarte îndepărtată și nu pot însemna alt-ceva decât că nimeni nu mai ținea minte de timpul în care acele sate fuseseră așezate și prin urmare că erau stabilite pe acel hotar mult înainte de descălecarea. De vreme ce găsim una din aceste două expresiuni în toate uricele lui Alexandru cel Bun unde hotarele nu sunt descrise, avem proba că existau sate în Moldova înainte de venirea lui Dragoș.

Știm că cel puțin o parte din populațiunea Moldovei era română, căci Românismul Bolochovenilor nu este pus în îndoială de nimeni și existența unei populațiuni române în Episcopatul Cumanilor, adică pe ambele maluri ale Milcovului, este constatată prin actele Episcopilor și bulele Papilor.⁽¹⁾

Slaviî formau și ei un element numeros în Moldova la care trebuie să adăogăm rămășițele Cumanilor, a Pecenegilor și a Tătarilor.

*

Am văzut că proprietatea teritorială particulară nu era nici în tradițiunile Românilor nici în acele a Slavilor și e foarte pozitiv că nu a putut fi introdusă de Cumanii și de Pecenegii în Moldova. Aceste două popoare, erau de origine turanică și rude de aproape cu Turcii. La Turci până astăzi, după cinci secole de contact cu popoarele europene Sultanul este proprietar a întregului sol otoman. Apoi Cumanii și Pecenegii erau două

1) Darestele de la Chavanne, Op. cit. pag. 340 și următoarele.

2) Hasdău, *Archiva*, I. I. 153.

3) Wickenhauser. *Moldavia*, I Heft, pag. 59--60.

Wickenhauser. *Molda*, I Band, pag. 172.

Wickenhauser. *Gesch. d. Klöster Woronetz und Putna*,

I Bd. 2-tes H. pag. 147.

4) Ep. Melhisedek *Cronica Hușilor*, Apendice, pag. 3.

1) Feyer, *Codex Diplomaticus* 2. 399. — Teutsch u. Firnhaber, pag. 45.

popoare nomade și prin urmare ar fi absurd de a pretinde că ei au putut aduce idea proprietății particulare a solului în Moldova.

Am văzut că uzufructul sau ținerea censivă era foarte uzitată în Apusul Europei, pe de altă parte am constatat că Românii din Ardeal erau niște uzufructuari stabiliți pe pământurile coroanei sau a nobililor, și că trăiau sub un regim propriu al lor; că în Galiția asemenea Românilor erau niște censitari stabiliți pe pământurile proprietarilor, după *obiceiul român*, iar pe de altă parte am constatat că existau în Moldova înainte și după descălecarea sate de țărani care nu erau proprietari pe pământurile compunând hotarele satelor. Concluziunea logică care se impune este că locuitorii satelor din Moldova, în cea mai mare parte Români și Slavi, erau suptuș aceluiași regim ca și Românii din Ardeal și din Galiția: *obiceiul român*. Dar n'avem nevoie să recurgem la ipoteze, căci avem dovezi pozitive că locuitorii satelor în Moldova erau stabiliți pe acele sate în calitate de UZUFRACTUARI.

Am văzut că în Ungaria și în Galiția satele românești erau administrate de judecători ereditari numiți knezi. Noi găsim knezi și în Moldova.

De multe ori în documente găsim expresiunea: «satul cutare unde a fost cutare». În unele în loc de un nume numai găsim numele însoțit de calitatea de *kneaz*, *jude* sau *vataman*.

a). Prin uricul din 28 Decembrie 6936 (1427) Alexandru cel Bun întărește lui Lazăr, Stancul și Costa, fii Vornicului Ivan a lor ocină și le dă în țara Moldovei satul Dobrinii pe Humora unde este mănăstirea lor și le mai dă încă la acea biserică trei sate sub codrul cel mare și a-nume: unde a fost *vatamanul* Minko, al doilea la iazul lor, și al treilea unde au fost *Kneazul* Stan.⁽¹⁾

b). Alexandru cel Bun prin uricul din 25 Decembrie 6930 (1421), hărăzește panului Buhuș pentru credincioasele sale slujbe satul Cuciurova unde au fost *vatamanul* Gherman.⁽²⁾

c). Suceava, 6946 (1438) Iunie 20. Ilie și Ștefan Vv. întăresc schimbul făcut de Stroe a jumătății satului unde a fost Ungurul Gheorghe cu Hudici Vornicul pentru Roh-tinez cu toate fânașele, și mai hărăzește lui Hudici o pustietate pe Halma neagră, numită Hliboca și un sat pe drumul mare la gura Borodacului unde a fost *kneazul* Miha, iar hotarul acelei pustietăți cât va trebui pentru ca să poată exista un sat.⁽¹⁾

d). Petru Vv. 6963 (1455) Iuliu 20 întărește, lui Mihul Logofetul pentru a lui dreaptă slujbă satele: anume unde este curtea lui la Siret, unde au fost Negoieva și Prătanoși și la gura Pobratei unde sunt *juđi* Crăste și Danciul, *amëndouă județele*.⁽²⁾

e). Ștefan Vv. 6942 (1434) April 24 întărește lui Popa Iuga hărăzirea părintelui său Alexandru Vv. satele Buciumeni unde este casa lui și Mitești unde este *jude* Micola, al treilea pe iazul nostru Goroeacești, al patrulea deasupra Buciumenilor anume Radeșani, și la vârful Liubanului Mânzați și la gura Studenței Temeșești, *amëndouă părțile de județ* și Strimba din vârful până la gură.⁽³⁾

f). Ștefan cel Mare 6996 (1487) Decemb. 15, cumpără satul Negoiești de pe pârul Negru, jumătate de satul Gostilești pe Negrul pârului, parte din sus, apoi *două sate* ce sunt pe Moldova, anume Poiana, unde fură knezii Băloș și Danciul, și satul Ciorsăcești pe Moldova, apoi hărăzește sus numitele sate Mitropoliei din Roman enumerându-le din nou și în acea enumerațiune satele Poiana sunt numite: și *Poiana ambele județe*, и по-лена оба жудеви. Descriindu le hotarele zice într'alte: și iarăș acea privilegie ce este de la moșul nostru Alexandru Vv. pe Poieni pe *ambe părțile*.⁽⁴⁾

Vedem că într'acest de pe urmă uric se vorbește de două sate Poiana și de doi knezi într'un loc, în alt loc de două județe și în al treilea de două părți Poiana.

În documentul d) se face mențiune de doi juzi Crăste și de două județe, în documentul e) de satul Mitești unde este *jude* Micola și de satul Temeșești *amëndouă părțile de județ*.

1) Wickenhauser, *Bohotin od. Geschichte der Stadt Czernovitz*, I. Heft, pag. 65.

2) Uliantzki, No. 76, pag. 84.

3) Uliantzki, No. 36, pag. 42.

4) Melhisedek, *Cronica Romanului*, pag. 134.

1) Wickenhauser, *Gesch. d. Klöster Homor, St. Onufri, Horodnik u. Petrautz*, pag. 83.

2) Uliantzki, No. 26, pag. 27.

Oare ce vrea să zică expresiunea **ОБА ЖУДЕЧИИ**?

Domnul Hasdău în Archiva istorică⁽¹⁾ traduce **ОБА ЖУДЕЧИИ** prin ambele județe și mai adaogă un (sic), fără a explica alt-fel această expresiune.

Pré Sfinția Sa Episcopul Melhisedek însă face o notă⁽²⁾ în care explică că Poiana ambele județe vrea să zică că satul Poiana era pe jumătate în județul Romanului și pe jumătate în județul Niamțului; că județe însemna ceia ce înseamnă și astăzi, un district sau un ținut, că în Țara Românească s'a conservat acest cuvânt până azi și exista în Moldova pe timpul lui Ștefan cel Mare, că Hurul spune că datează din o profundă antichitate și în fine că Petru Rareș făcând o nouă împărțire a țării a înlocuit județele prin ținuturi.

Noi susținem că expresiunea «ambele județe» are un sens cu totul diferit.

Se poate că cuvântul județ în accepțiunea de «district» să se fi păstrat în gura poporului din Țara Românească din o profundă antichitate și până azi, însă ceia ce știm sigur este că acest cuvânt în documentele slavone din Muntenia nu este tradus prin **ЖУДЕЧЬ**, ci prin **СУД** (abreviațiune a cuvântului **СУДСЬСТВО**, judicium). Chiar în actele oficiale scrise românește se zicea până la începutul secolului nostru: moșia cutare ot *sud* Dolj, sau sameșia ot *sud* Mehedinți sau ot *sud* Ilfov.

Ar fi lucru de mirat ca gramaticii slavoni din Țara Românească unde cuvântul județ era în gura tuturor să-l traducă prin **СУД** și cei din Moldova, unde după cât știm s'a zis tot-d'auna ținut să traducă acest cuvânt ținut în limba slavonă, nu, prin un cuvânt slavon ci prin un cuvânt românesc neuzitat în Moldova pentru accepțiunea de district.

Dovadă că în Moldova se zicea de la început **ВОЛОСТЬ** și nu **ЖУДЕЧЬ** ne dă însuș Pré Sfinția Sa în cronica Romanului citându-ne uricul lui Alexandru cel Bun din 16 Septembrie 6916 (1407) prin care dăruiește bisericeii Sfintei Paraskevei din Roman satele Leucusouții și unde a fost Bratul precum și un vad pe Moldova care este mai jos de Târgul Romanului și care face parte din acelaș ținut **и стороныци ис тои волости**. (3)

1) Hasdău, *Archiva*, pag. 74.

2) Melhisedek, *Cronica Romanului*, pag. 144.

3) Melhisedek, *Cronica Romanului*, pag. 101.

Drept dovadă că în timpul lui Ștefan cel Mare **ВОЛОСТЬ** era cuvântul întrebuițat pentru district vom cita uricul din 19 August 6980 (1472)⁽¹⁾ unde satele Bodești, Tatarii, Jurcanii și Pobrota sunt desemnate ca făcând parte din ținutul Sucevei, **от сучавскои волости**.

Din toate documentele posterioare lui Ștefan cel Mare citate de P. S. S. Episcopul, în Cronica Romanului găsim cuvântul **ВОЛОСТЬ** întrebuițat pentru «ținut»⁽²⁾ afară de un singur document de la Petru Rareș⁽³⁾ în care este înlocuit prin **ДЕРЖАВА**.

Noi am dovedit, că înaintea lui Ștefan cel Mare, în timpul Domniei sale și după dânsul, cuvântul **ВОЛОСТЬ** era întrebuițat de gramaticii Slavoni pentru a desemna un district, dar Pré Sfinția Sa nu ne-a dat singura probă care ne-ar fi putut convinge: adică să ne arate un singur document slavon în care cuvântul **ЖУДЕЧЬ** ar fi însoțit de numele unui din ținuturile Moldovei.

Suntem prin urmare în drept a respinge interpretarea ca fiind cu totul greșită.

Noi zicem că cuvântul **ЖУДЕЧИИ** vine de la **ЖУДЕ**, și că nu înseamnă alt-ceva decât circumscripțiunea în care Judele și exercită jurisdicțiunea lui. Zicem că Jude, Kneaz și Vataman sunt termeni sinonimi pentru a desemna pe magistrații rurali numiți knezi în Ungaria și Galiția sub a căror ascultare satele românești se găseau în acele țări.

Dacă satele românești din Ungaria și Galiția aveau un regim propriu al lor, existând de timp imemorial, este natural că satele românești din Moldova să fi fost și ele administrate de un regim analog.

De vreme ce videm din documente că numărul juzilor corespundea cu numărul județelor, că acolo unde este un jude este un județ, acolo unde sunt două județe sunt doi juzi sau doi knezi, constatăm:

1° că kneaz trebuie să fie sinonim cu jude de oarece unul ca și altul are administrațiunea unui județ.

2° că numărul juzilor său a knezilor este în raport direct cu numărul județelor; fie căruși județ corespunzând un jude său un kneaz.

1) Hasdău, *Archiva*, I. I. pag. 124.

2) Melhisedek, *Cronica Romanului*, pag. 189, 196, 201, etc.

3) Ibid. pag. 159.

3° se pare că fie-care sat forma un județ deosebit, de oarece nu găsim nici odată doi juzi sau doi knezi pentru un singur sat. (Spre exemplu în cazul knezilor Băloș și Danciul avem două sate deosebite și formând două județe deși poartă același nume de Poiana).

*

Am văzut deja că locuitorii satelor din Moldova nu puteau fi proprietari pe pământurile ce cultiva, ca și Românii din Ungaria și Galiția; similitudinea între regimurile lor agrare devine și mai mare în urma constatării că atât la unii cât și la ceilalți satele erau sub autoritatea unor magistrați sau judecatori numiți knezi în Ungaria și Galiția; vatamanii, knezi și juzi în Moldova. Am putea poate, fără a fi taxați de prea mare presupțiune, să conchidem că atât unii cât și alții erau uzufructuari pe pământurile care alcătuiau hotarele satelor. Nu suntem însă siliți să recurgem la presupțiunii căci avem în această privință dovezi temeinice.

Documentele din secolile al XVII-lea și al XVIII-lea ne arată că mai multe moșii din Țara de sus erau împărțite în parcele egale pe fie-care moșie, dar variând de la o moșie la alta și numite *jirebi*. Fie-care *jirebie* avea parte în vatra satului, în câmp și în pădure de o potrivă. Vom cita spre exemple documentele următoare: Cartea de judecată de la Ion Neculai Mavrocordat Voevod 7254 (1746) Oct. 10⁽¹⁾, citează o mărturie hotarnică din velet 7176 (1668) Iunie 12 de la Ursul Vornicul, Rugină Spătariul și Vasile Holovca, în care mărturie așa s'a aflat scriind: că vrând Miron Costin Logofetul a-și alege părțile sale de cumpăratură ce au avut într'acel sat Silișeul de Sus, despre Andrian Paharnicul, din poroncă Gospod, au mers acești rânduiți hotarnici de mai sus numiți și după obicei strângând oamenii buni împreună, și luând sama pe zapisele vânzătorilor au făcut satul *jirebi*, și s'au venit cumpărăturile lui Miron Costin Logofetul 27 de *jirebi* și cumpărăturile lui Andrian Paharnicul s'au venit 15 *jirebi* pol și din tot satul arată mărturia hotarnică că au rămas numai 3 *jirebi* a unui rězș, a Diaconului, ficiorului lui Gheorghe Ciornohut necuprinse în cum-

1) T. Codrescu, *Uricar*, Vol. VIII, pag. 1.

părăturile acestor boieri
. au ales fiește căruia părți, unii de câtră alții precum acestor boieri de mai sus numiți așa și a rězșului acestuia a lui Ciornohut așa după cum arată mai sus pe *jirebie* puind și semne de hotar pe unde s'au căzut, încheind tot satul împrejur cu semne, însă și pe alte trei *jirebi* acestui rězș de mai sus numit

În mărturia sus citată se constată că au âmblat acel sat în 44 $\frac{1}{2}$ *jirebi* 26 *jirebi* cumpărate de Balica Hatmanul și Costin Vornicul stăpânea Miron Costin Logofetul, iar acum Macri, iar 18 $\frac{1}{2}$ *jirebi* Andrian Paharnicul cu 3 *jirebi* cumpărate de la Diaconul fiul lui Gh. Ciornohut și stăpânea azi T. Curt: Măsurându-se toată moșia în trei locuri s'au venit de fie-care *jirebie* 35 stênjenii 2 palme în capătul din jos, 25 stênjenii la mijloc și 15 stênjenii la capătul din sus.⁽¹⁾

Vasile Lupul 7144 (1636) Iunie 20 întărește cumpărătura făcută de Ionașco Dârman de la Grigore din Lipăești a unei *jerbie*, partea lui de la satul Lipăești cu parte de loc, pământ și sat și cu tot venitul; și de la Lupul altă *jerbie* din sat din Lipăești, Domnul întărește acele două *jerbii* cu tot venitul din vatra satului, din câmp și din pădure.⁽²⁾

Gheorghe Stefan 7165 (1657) Martie 9 întărește lui Grigoraș cu Gherman, ginere lui Gr. Tăutul, pârălab și frașilor săi, a lor drepte ocine și moșii din ispisoc de împărțire ce au avut Grigore Tăutul cu frașii săi de la Vasile Vv. și s'au venit în partea lui Grig. Tăutul jumătate din a treia parte din satul Cordărenii și jumătate din treisprezece *jirăbii* pol din satul Săpoteni iar fratelui său Neculai jumătate din a treia parte din satul Cordărenii și iarăș jumătate din cele 95 pol *jirăbii* din Săpoteni și cu 2 *jirăbii* din Silișău⁽³⁾

Vasile Lupu 7145 (1637) Iunie 2 întărește cumpărătura făcută de mănăstirea Homor de la Huhura și de la Lateș a 6 *jirebi* din satul Baiășeștii pe care aveau ispisoc de întăritură de la Petru Vv. în ținutul Sucevei în vatra satului, în câmp și în pădure și cu tot venitul⁽⁴⁾

1) T. Codrescu, *Ibid.* pag. 5.

2) T. Codrescu, *Op. cit.* Vol. 10, pag. 45.

3) *Ibid.* pag. 99.

4) Wickenhauser, *Moldă. Geschichte der Klöster Homor, St. Onufri, Harodnik und Petrautz*, pag. 113.

Eustratie Dabija 7171 (1663) Ian. 4 întărește stăpînirea mănăstirii Homor pe acele 6 *jirebiî* din satul Baiășești cu părțile din vatra satului, din câmp și din pădure și cu tot venitul. (1)

În hotărnicia făcută de Metzger la 15 Ianuarie 1782 aceste 6 *jirebiî* sunt numite $\frac{6}{30}$ din satul Baiășești. (2)

Am putea cita încă foarte multe documente în care se vorbește de *jirebiî*, credem însă că cele de mai sus vor fi de ajuns pentru a ne putea da samă.

În Țara de Jos videm că unele moșii sunt împărțite în părți egale pe aceeași moșie însă variând de la o moșie la alta și numite *pămînturi*.

P. S. Episcop Melhisedek în cronică Hușilor ne citează mai multe acte unde este vorba de —pămînturi— :

Teodor și Kiriak Postolaki, și Vasile, toți Burghelști, vînd lui Varlaam Episcopul partea lor din Dolhești 20 —pămînturi— câte 1 zlot bătut prețul unui —pămînt—.

Stefan nepotul Baeșoaei vinde lui Varlaam 40 $\frac{1}{2}$ —pămînturi— din Dolhești. (3)

7214 (1706) Martie 23. Mărturia Mitropolitului și a boierilor la mîna lui Antioh Cantemir Vv. precum că Itodi feciorul lui Gavril a vîndut lui Antioh Cantemir un *bătrîn* și jumătate din satul Chircanî drept 50 lei bătuti. S'aŭ ales acel bătrîn și jumătate care cuprinde jumătate din Chircanî, și într'acel bătrîn și jumătate s'aŭ aflat 60 *pămînturi*, și *pămîntul* câte 30 pași în frunte. (4)

Suntem siliți a constata similitudinea deplină între *pămînt* și *jirebie*. Amîndouă sunt egale pe aceeași moșie și variază pe moșii osebite, și amîndouă aŭ parte în vatra satului, în câmp și în pădure. Această de pe urmă particularitate care am constat-o pentru *jirebiî* o constatăm și pentru *pămînturile* din cel de pe urmă document citat, căci dacă cele 60 *pămînturi* alcătuiau un bătrîn și jumătate, adică jumătate din tot satul Chircanî, este evident că trebuia să aibă parte totalitatea acelor 60 *pămînturi*, și prin urmare fiecare din ele în vatra satului, în câmp și în

pădure. Credem dar că suntem în drept a conchide că *pămînturile* din Țara de Jos corespundeau *jirebiilor* din Țara de Sus Dar ce erau acele *jirebiî*?

Di Hasdeu în Archiva Istorică analizând Hrisovul mănăstirii Sfinților Arhangeli din Prizrend dă următoarea definițiune despre cuvîntul —*jirebie*— sau —*girebie*—.

Girebie : *soarte* sau *uzufruct*(1)

Și distinge în Imperiul țarului sîrbesc următoarele feluri de *jirebie* :

1° *Girebia vlastelsko*, proprietate uzufructuară nobiliară supusă unei prestațiuni în grâu, o zi de muncă la fînețe, de asemenea ceva la vie și însoțirea egumenului în călătorie.

2° *Girebia popovko*, proprietate uzufructuară preuțască supusă unui număr intermediar de muncă și de dări agricole, a cărora cantitate nu se poate defini.

3° *Girebia neropșino* proprietate uzufructuară țărănească subdivisă în trei varietăți, СРБИЈЕ, Сърbii, РАСИИ, Româniî și АРБАНАСИИ Arnăuții. (2)

Concluziunea care să impune în urma acestei explicațiuni este că *jirebiile* sau *pămînturile* constatate prin documentele citate mai sus erau *parcelele uzufructuare a țărănilor din Moldova*.

*

Am constatat că țăraniî nu puteau fi proprietari în satele care prin uric Domnesc erau dăruite sau întărite unei a treia persoane; am constatat similitudinea organizărei sătești a Românilor din Ungaria și Galiția cu satele din Moldova, fiind probat că acei Români țineau *pămînturile* pe care erau stabiliți în uzufruct. Acum mai constatând că existau sate în Moldova împărțite fie-care în porțiuni egale, purtând numele chiar de uzufruct, credem că am dovedit pe deplin ipoteza care am emis-o mai sus: adică că locuitorii satelor Moldovei erau înainte de descălecare, și după aceasta, stabiliți pe *pămînturile* ce cultivau în calitate de uzufructuarî sau censitariî.

RADU ROSETTI.

1) Wickenhauser, Op. cit., pag. 116.

2) Wickenhauser, Ibid.

3) Melhisedek, *Cronica Hușilor*, pag. 161.

4) Melhisedek, *Cronica Hușilor*, pag. 163.

1) Hasdeu, *Archiva*, III, pag. 173.

2) Hasdeu, Ibid.